

Αρ. εισ. 16751

ΘΕΟΛΟΓΙΑ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΠΡΟΝΟΙΑ,
ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ

ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

Γεώργιος Αθ. Ουϊκονόμου
Καθηγητής

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1925 ΤΥΠΟΙΣ "ΦΟΙΝΙΚΟΣ,"

ΝΕΟΦΥΤΟΣ ΔΟΥΚΑΣ ΚΑΙ ΝΕΟΦΥΤΟΣ ΒΑΜΒΑΣ

Α΄.

ΝΕΟΦΥΤΟΣ ΔΟΥΚΑΣ

Περὶ τινῶν ἐξόχων κληρικῶν καὶ διδασκάλων τοῦ Γένους ἔγραψα ἐκτενῶς ἐν τῷ «Ἐκκλ. Φάρφ» τῆς Ἀλεξανδρείας (τόμ. ιε'—ιστ') ἀπὸ τοῦ ἑποίου ἐγένετο ἀνατύπωσις εἰς ἰδιαιτερον βιβλίον τῷ 1917. Ἐνταῦθα δὲ γράφομεν, ὡς συμπλήρωσιν, περὶ τῶν δύο διασήμων κληρικῶν Νεοφύτου Δούκα καὶ Νεοφύτου Βάμβα, οἵτινες ἔδρασαν καὶ εἰργάσθησαν πολλαχῶς καὶ πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ μετ' αὐτήν.

Ὁ Νεόφυτος Δούκας ἦτο ἐκ τῶν διακρεπεστέρων καὶ σεφωτέρων κληρικῶν τοῦ Γένους· ἀκατακέννητος συνέγραψε πολλὰ καὶ ἐδίδασκε καὶ ἀλλαχεῦ καὶ ἐν Βουκουρεστίῳ¹, ἦτο δὲ μᾶλλον φιλόλογος ἢ θεολόγος, γνώστης, εἴπερ τις καὶ ἄλλος, τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης, ἐν τῇ ἐποίᾳ συνέγραψε καὶ παρέφρασε τοὺς ἀρχαίους κλασσικοὺς. Φιλελεύθερος ὧν ἐζήτηί μεταρρυθμίσεις ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἑλληνικῇ Ἐκκλησίᾳ διὰ τὰς ὁποίας καὶ ὑδρίσθη καὶ ἐνιαχοῦ παρεξηγήθη, ἀλλὰ τὰς μεταρρυθμίσεις ἐζήτηί, οὐχὶ χάριν κούφου ἐπιδειξέως, ἀλλ' ἐκ φιλοπατρίας καὶ ἀγάπης πρὸς τὴν Ἁγίαν Ἐκκλησίαν ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ δουλεύοντος ἔθνους. Ὁ Νεόφυτος Δούκας ἦτο

«ἀνὴρ ἀγαθὸς ἀλαθέως
χεροί τε καὶ ποιοὶ καὶ νέφ τετράγωνος
ἀνευ ψόγου τετυγμένος»²

1. Ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς δουλείας ἐξήρχετο ἡ νεολαία σοφὴ περὶ τὴν ἐπιστήμην τῶν χρησίμων καὶ ἀκριβῶς ἑλληνικῆ, οἷοι δηλονότι τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τῆς πατρίδος εὐγνώμονες καὶ πιστοί. Ἐν τῇ Σχολῇ τοῦ Βουκουρεστίου ἐδίδαξαν καὶ ἄλλοι καὶ ὁ Νεόφυτος ὁ Κουσοκαλυβίτης, Κωνσταντῖνος ὁ ἐξ Ἰωαννίνων, Λάμπρος Φωτιάδης, Κωνσταντῖνος Βερδαλάχος, Δ. Γεδδέλας ἐξ Ἀμπολακίων τῆς Θεσσαλίας, ὁ Νεόφυτος Δούκας κτλ. Ἐπίσης ἐν Ἰασίῳ ἄλλοι τε καὶ Στέφανος ὁ Δούκας ὁ Θεσσαλός.

2. Σιμων. Ἀπ. 3 κατὰ Πλάτωνα ἐν Πρωταγ. —33,9.

Κατὰ τῶν ἀντορθοδόξως ἠχουσῶν δοξασιῶν αὐτοῦ, τὰς ὁποίας πολλαχοῦ τῶν συγγραφῶν του ἐγκατέσπειρεν ἐξεδόθη ἀνωνύμως τὸ ἐξῆς βιβλίον. «*Ἀντίρρησις εἰς τοὺς ἐν τῷ βιβλιαρίῳ τοῦ Αἰσχίνου προσκολληθέντας Διαλόγους τοῦ διδασκάλου Νεοφύτου Δούκα διὰ μαρτυριῶν τῶν Ἁγίων καὶ Θεοφόρων Πατέρων ἡμῶν*» (1817). Ἐν αὐτῷ ὁ ἀνώνυμος συγγραφεὺς ἐλέγχει δριμύτως αὐτὸν καὶ ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς Ἱεράρχας λέγει. «*Τῇ τοιαύτῃ ἀντιλογίᾳ ἐφωράθη καὶ ὁ λογιώτατος Νεόφυτος τοῦ ἐπίκλην Δούκα ἐκ τοῦ βιβλιαρίου τοῦ Αἰσχίνου, ὅπου νεωπτεῖ ἐξέδωκεν, εἰς τὸ ἔπιλον προσθεῖς Διαλόγους τινάς, παῖδας αὐτοῦ γνησίους. οὐ μόνον διοβέλλει ἐν αὐτοῖς τὴν ἀσπίλον ἀγίαν ἡμῶν Ἐκκλησίαν, ὡς συγχυθεῖσαν κατ' οὐτὴν εἰς καταχρήσεις καὶ δεισιδαιμονίας, ἀλλὰ καὶ τὸ καύχημα αὐτῆς καθαιρεῖ, τὴν παρθενίαν λέγων, καὶ τὴν πρώτην καὶ μητέρα καὶ ρίζαν καὶ πηγὴν καὶ θεμέλιον τῶν καλῶν, τὴν νηστείαν δηλαδὴ καθυπτόμενος πρὸς τοῦτοις καὶ ἄλλων ἐθίμων, ὡς ἔστιν ἰδεῖν ἐν αὐτῷ*» (σελ. 4—5). Ὁ ἀνώνυμος εὐρίσκει καὶ ἄλλας πλάνας τοῦ Νεοφύτου Δούκα καὶ δὴ δεῖ συκοφαντεῖ τοὺς ἁγίους καὶ τ' ἅγια αὐτῶν λείψανα, ἀθετεῖ τὴν ἐπίκλησιν αὐτῶν κωμῶδει τὴν ἐκφράσιν τῶν κεκοιμημένων. Ἀληθῶς πολλαὶ δοξασίαι τοῦ δὲν εἶνε ὀρθαὶ ἐξ ὀρθοδόξου ἀπέψιω· ἐνιαχοῦ ἔμως παρεξηγήθη ὡς, φέρ' εἰπεῖν, ἐν τῷ ζητήματι τῆς ἐκφορᾶς τῶν κεκοιμημένων ἐν τῷ ὁμοίῳ κατακρίνει μᾶλλον τὰς πομπώδεις καὶ ἐπιδεικτικὰς κηδεῖας τῶν πλουσίων. «*Τὰ δ' ἄλλα, λέγει, ἐξ ἔθους γινόμενα παραμυθίας ἂν εἶεν τῶν λυπουμένων καὶ τοῦ πλοῦτου ἐπιδείξει καὶ ταῦτα πρὸς τὸ θεαθῆναι τοῖς ἀνθρώποις γιγνόμενα*».

Ἡ δοξασία ὅμως ἔτι ἔ γάμος εἶνε κρεῖττον τῆς ἀγαμίας καὶ ἀρετῆ, ὡς διασώζων οὕτω τὸ ἀνθρώπινον γένος, ἐνῶ τὸναντίον ἡ ἀγαμία εἶνε κακία καὶ ἴδιον αὐτῶν λίθων καὶ ξύλων» ἠκιστα εἶνε ὀρθόδοξο;. Περὶ τούτου ἀνεκτύξαμεν συντόμως ἐν τῇ μελέτῃ περὶ αὐτοῦ ἐν τῷ «*Ἐκ]εῖ Φέρω*», προσθέτομεν δὲ ἐνταῦθα ἱστορικῶς τόσα μόνον. Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ ἀνεφάνη Ἡλξαι ἢ Ἡλχασαί τις, ὅστις, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἐδίδασκε κατὰ τῆς κατὰ Θεὸν ἀγαμίας¹, ἀλλ' ἡ γερὰ

1. Φιλοσοφ. θ, 13. Ἐπιφ. Αἴρεσ. ιθ, 1.

Ἐκκλησία κατεδίκασε τὴν πλάνην αὐτήν, ὡς καὶ τὴν ἀντίθετον τῶν Εὐσταθιανῶν, δεχομένων ὅτι ὁ γάμος στερεῖ τῆς σωτηρίας καὶ καθιστᾷ τὸν ἕγγαμον ἀνίκανον τοῦ ἱερατεῦσιν. Ὁρθῶς δὲ ἡ ἐν Γάγγρα Σύνοδος (†342) ἀπεφώνησε ἐν 21 καν. οὕτως. «Ἡμεῖς τοιγαροῦν καὶ παρθενίαν μετὰ ταπεινοφροσύνης θαυμάζομεν καὶ ἐγκράτειαν μετὰ σεμνότητος καὶ εὐσιδίας γινομένην ἀποδεχόμεθα καὶ ἀναχώρησιν τῶν ἐγκοσμίων πραγμάτων μετὰ ταπεινοφροσύνης ἀγάμεθα καὶ γάμου συνόκησιν σεμνήν τιμῶμεν». Ἡ κατὰ Θεὸν ἀγαμία ἐτιμήθη ὑπὸ τῶν Ἀγίων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ὁ Ἱ. Κυπριανὸς ἀποκαλεῖ τὰς παρθένους «κόσμημα καὶ καλλώπισμα τῆς πνευματικῆς χάριτος, ἔκλαμπρον μέρος τῆς ποιμνῆς Χριστοῦ»¹. Ὁ Μ. Βασίλειος, κλίτοι διχεται ὅτι ὁ Κύριος δὲν ἐνομοθέτησε τὴν παρθενίαν καὶ ἀρῆκεν αὐτὴν εἰς τὴν προαίρεσιν τοῦ χριστιανοῦ, ἀποκαλεῖ ὁμοίως αὐτὴν «χρῆμα μέγα, ἰσομοιοῦσαν τὸν ἄνθρωπον τῷ Θεῷ, ἐξίλετον καὶ θεοφιλή καὶ πάρεδρον πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ θεωρίαν»². Ἐν γένει εἰπεῖν ἡ ἀληθὴς δόξα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας εἶνε ἡ ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀθανασίου διατυπωθεῖσα. «Δύο οὐσῶν ἐν τῷ βίῳ, μίξ μὲν μετριωτέρας καὶ διωτικῆς, τοῦ γάμου, λέγω, τῆς δ' ἑτέρας ἀγγελικῆς καὶ ἀνυπερβλήτου, τῆς παρθενίας, εἰ μὲν τις τὴν κοσμικήν, τοῦτ' ἐστὶ τοῦ γάμου ἐλοιτο, μέμψιν μὲν οὐκ ἔχει, τσαῦτα δὲ χάρισμα οὐ λήψεται· λήψεται γὰρ, ἐπεὶ περ φέρει καὶ αὐτὸς καρπὸν τριάκοντα· εἰ δὲ τις τὴν ἀγνήν καὶ ὑπερκόσμιον ἀσπάσοιτο, εἰ καὶ τραχεῖα παρὰ τὴν πρώτην καὶ δυσκατόρθωτος ἡ ὁδός, ὁμοίως ἔχει χάρισμα βαρυμειώτερον· τὸν γὰρ τέλειον καρπὸν τὴν ἑκατοντάδα ἐβλάστησεν»³.

Ἄλλ' ἀπέναντι τῶν ὑπερβλῶν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, νομοθετήσεως τὴν ἀναγκαστικὴν ἀγκλίαν τοῦ ἱεροῦ κλήρου, καθ' ὧν πολλαί, πάλαι τε καὶ νῦν, ἠκούσθησαν διαμαρτυρίαι, ὁ Προτεσταντισμὸς ἐφθασεν εἰς τὸ ἀντίθετον ἄκρον. «Ἡ ἀγαμία εἶνε τι ἀδύνατον, λέγει ὁ Λούθηρος, ἐκτὸς θαύματος τοῦ Θεοῦ· εἶνε μὴ ἀδύνατον ἡ ὑποκρισία καὶ

1. Ad. Uxor. 1 § 8.

2. Περί Παρθεν. 2 καὶ 55.

3. Ἐπιστ. Α' πρὸς Ἀμμών.

ἀνοσιότης, ἐνῶ δὲ γάμος εἶναι τι ὑψηλότερον καὶ ἐπιτάσσεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ περισσότερον ἢ ἡ ἀπαγόρευσις τῆς μοιχείας, τῆς κλοπῆς¹ » Ὁ διάσημος κληρικὸς παρεσύρθη ὑπὸ τῶν Προτεσταντικῶν αὐτῶν ἀρχῶν, ὡς καὶ ἄλλοι. Ἐφρόνει δὲ ὅτι διὰ τῶν ἀρχῶν αὐτῶν θ' ἀνορθωθῆ ἡ κατὰ Ἀνατολᾶς Ἐκκλησία τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ πολλοὶ παρερμήνευον τὰς ἀρχὰς τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ παρεισέφρυσαν πολλὰ δεισιδαιμονία.

Τὰς γνώμας τοῦ ἐπεκαλοῦντο πολλοὶ φιλελεύθεροι μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ Ἔθνους. Ἡ ἠθικὴ ἐκτίμησις τοῦ ἀνδρὸς ἦτο μεγάλη εἰς τὸ Ἔθνος καὶ ἡ γνώμη τοῦ εἶχε κύρος διότι, ὡς ὀρθῶς ἀπεφῆνατο ὁ ἀπὸ σκηνῆς φιλόσοφος.

« Δόγος γὰρ ἐκ τ' ἀδεξούτων ἰῶν
καὶ τῶν δοκούντων καυτὸς οὐ ταυτὲν σθένει ».²

Διὰ τοῦτο εἰς τὸ λιπαρὸν γῆρας ἔγραψεν ἀπὸ τῆς Αἰγίνης τῷ 1837 πρὸς τὸν διευθυντὴν τῆς « Ἐδαγγελικῆς Σέλιπιγγος » (περίοδος Β', ἀριθ. 16) ἐπιστολὴν δι' ἧς ἀναπτύσσει Ὀρθοδόξως περὶ τοῦ Μοναχικοῦ βίου καὶ τῆς προσευχῆς, διότι παρερμήνευον ὅσα ἔγραψε

1. Πρὸ βλ. Φιλορέτου Βαφείδου, Μητροπ. Διδυμοτείχου. Περὶ τοῦ Γάμου καὶ τῆς ἀγαμίας τῶν κληρικῶν 1919 σελ. 22 καὶ ἐξῆς. Τὸ ἀληθὲς εἶνε ὅτι ἡ κατὰ Θεὸν παρθεσία εἶνε δυσκατέρητόν τι χρῆμα καὶ πᾶς ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ ἔχη αὐτήν. Ἡ ἀληθὴς παρθεσία εἶνε κυρίως δῶρον τοῦ Θεοῦ, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ διατηρήσῃ μὲ τὴν ἀληθῆ νηστείαν καὶ προσευχὴν. « Θέλω, λέγει ὁ Ἀπόστολος, πάντας ἀνθρώπους εἶναι ὡς καὶ ἐμυτὸν ἄλλ' ἕκαστος ἴδιον χάρισμα ἔχει ἐκ Θεοῦ, ὅς μὲν οὕτως, ὅς δὲ οὕτως » (Α' Κορινθ. β', 7). Οἱ ἄνθρωποι ἔχουν διάφορον κρᾶσι καὶ κληρονομικότητα καὶ κατ' ἀκολουθίαν καὶ ὁρμὰς διαφόρους. Ἄλλ' ἡ ἀληθὴς ἀγαμία εἶνε ἡ ἀπερίσκαστος μέριμνα ὑπὲρ τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ οὐχὶ ἀπλῶς ἀγαμία. « Ὁ ἀγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, πῶς ἀρέσει τῷ Κυρίῳ » (αὐτοθ. Ζ', 32). Ὁ δὲ Κύριος λέγει μὲν ὅτι « εἰσὶν εὐνοῦχοι εἴτινες εὐνούχισαν ἐξουτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν Οὐρανῶν » (Ματθ. 16', 12), ἀλλὰ εὐνάμα ὅτι « εὐ πάντες χωροῦσι τὸν λόγον τοῦτον, ἀλλ' οἱ εἰς δέδοται ». Ἐφ' ὅσον ἄρα ὁ χριστιανὸς δὲν ἔχει τὸ χάρισμα τῆς παρθεσίας, δὲν δύναται νὰ ἔχη αὐτήν. Διὰ τὸν τοιοῦτον « κρείσσον ἐσεὶ γαμήσαι ἢ πυροῦσθαι » (Α' Κορινθ. Ζ'. 8).

2. Εὐριπ. Ἐκάβ. 294.

πρότερον περὶ αὐτῶν. «Θεῖα ἢ παρθενία, λέγει, καὶ οὐ μόνον Ἄγγελοι, ἀλλὰ καὶ Προφῆταις καὶ Ἀποστόλοις καὶ ἁγίοις ἀνδράσι σύντροφος καὶ συνέριθος». Περὶ μὲν τοῦ Μοναχικοῦ βίου, πρὸς τοὺς ἄλλοις, λέγει «Ἡ τε πίστις καὶ ἡ γλῶσσα δι' αὐτοῦ μάλιστα διὰ πολλῶν ἀγώνων καὶ θλίψεων δισσώθησαν εἰς ἡμᾶς καὶ περὶ τούτου οὐδεὶς ἀνπερῆι». Περὶ δὲ τῆς προσευχῆς διδάσκει ὀρθῶς. «Ἡ νοερὰ λεγομένη προσευχή ἦ τις, καὶ σύντομος οὔσα, γίνεται προκριτωτέρα τῆς χωρὶς νοῦ καὶ συνηθείας γενομένης μακρᾶς εὐχολογίας, ὅποیان τινες ποιοῦσι πολλάκις»¹.

Ἄλλ' ἐξόχως τιμᾶ τὸν γηραιὸν κληρικὸν, ὅσα λέγει τελευτῶν. «Ταῦτα, Ἀδελφε Γερμανέ, φρονῶ καὶ λέγω καὶ γράφω περὶ προσευχῆς καὶ περὶ Μοναχικῆς πολιτείας ἐγώ. Εἰ δὲ που σπεύδων ὁ λόγος ἐν τοῖς ἑμοῖς συγγράμμασιν ἐξέπεσε τυχῶν, εἰς ἔννοιάν τινά μὴ δικαίαν, μηδὲ ὀρθήν, ἀλλὰ τῆς Ἐκκλησίας ἀκριθείας ἀπέδρυσαν, πᾶν τοιοῦτον νόμιζε μήτ' ὀρθόν, μήτε τῆς μὴ Ὀρθοδοξίας ἐκγονόν, ἀλλὰ λόγον ἄλλως εἰρημένον, ὅποίας πολλάκις ἐκφέρει τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας ὁ ρεμβισμός. Μόνα γὰρ ἑμοὶ φίλα, μόνα τίμια καὶ ἀποδεκτὰ καὶ θεῖα τὰ παρὰ τῆς κοινῆς τῶν Ὀρθοδόξων πρεσβευόμενα, πᾶν δὲ τὸ παρὰ ταῦτα οὔτε ὀρθὸν ἡγοῦμαι, οὔτε ἀληθές, ἀλλ' ὡς νόθον ἐκινολίας γέννημα εἰς κήρακας ἐκσυρίττομεν κἂν ὅ,τι καὶ λέγωσιν οἱ τὰ ἑμὲ κακῶς ἐξηγοῦντες καὶ πρὸς τὰς ἰδίας δοξασίας παρέλκοντες». Ὁ δὲ ἐκδότης τῆς «Εὐαγγελικῆς Σέλιπιγγος» Γερμανός, συμφράδμων

1. Περὶ προσευχῆς εἶχε πρότερον δημοσιεύσει ἐν τῷ «Σοφιστῇ» (τόμ. Α' σελ. 66) Διάλογον ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν Ἀββᾶς ἢ πρὸς τὸν ἐπιτιμήσαντα ἐπὶ προσευχῇ. Τὰ ὀνόματά τοῦ Διάλογου εἶνε Νικόφημος καὶ Ἀμβρόσιος. Ἐκ τούτων ὁ Ἀββᾶς Ἀμβρόσιος προσεύχεται πάντοτε ἀδιαφορῶν περὶ πάσης ἄλλης ἐργασίας καὶ αὐτῆς τῆς ἀγαθουργίας, ἐνῶ ὁ Νικόφημος, ὡς φιλόσοφος, γνωρίζει ποῖα εἶνε ἡ ἀληθὴς προσευχή καὶ τὰ ἔργα τῆς ἀρετῆς καὶ συμβουλεύει οὕτω τὸν Ἀμβρόσιον. «μηκέτι πρέσβευε ἀτλῶς τὰ ἀπὸ ἀλόγου πολλάκις δεσποικαίμονίας νομοθετούμενα καὶ ὑπὸ πλείονος ἀμυχίας, ὡς ἐν ὑστεροῖς χρόνοις συνέβη, εἰς τὴν τῆς ἀρχίας Ἐκκλησίας ἀρχίαν συγκαταμιγέντα ἀτλότητα· ἀλλ' ὅσα τὸ ἐν σοὶ κινεῖν, τὸ νοεῖν, τὸ κρίνειν, τὸ λογιζόμενον, τὸ αἰσθανόμενον, τὸ βουλόμενον δοκιμάζει».

τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων, ἐπαινῶν ἀναφωνεῖ «Ζήης, Πάτερ και Διδάσκαλε, τῶν Ὁρθοδόξων Ἑλλήνων εἰς μακράωναι». Μάρτυς ἀψευδῆς τῆς εὐσεβείας και τῶν Ὁρθοδόξων φρονημάτων, λέγει, εἶνε αὐτὸς ὁ ἐνάρετος βίος του «τῆς μοναχικῆς πολιτείας ἐμψυχον ἀγαλμα». Οὕτω ὁ γηραιὸς διδάσκαλος ἔγραφε περί τινων δοξασιῶν, ἃς νεώτερος ἐδημοσίευσε και εὕτω ἐλάμπρυνε τὸ γῆρας του κόσμῳ «ἀιδίῳ τε φίλῳ τε».

Ὁ σεφὲς Ἡπειρώτης ἐζήτησε διὰ μακρᾶς ἐπιστολῆς πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Κόριλλον τὰς μεταρρυθμίσεις ἢ μᾶλλον ἐφαρμογὴν τῶν ἱερῶν κανόνων και ἐπάνοδον εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ὀρχαίας Ἐκκλησίας.¹ Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη, μακρὰ εὔσα, ἐπιγράφεται περί Εὐταξίας Ἐκκλησιαστικῆς.

Τὰ Ἐκ)κὰ πράγματα, ὡς φρονεῖ, εὐρίσκοντο ἐν πολῇ ἀταξίᾳ και ὑπεισηλλον πολλαὶ πολλοχεῦ καταχρήσεις, οἵτινες ἐσκανδάλιζον τὰς συνειδήσεις τῶν χριστιανῶν. Ὁ θεῖος νόμος εἶνε ἀμετάβλητος ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς νέμους τῆς Πολιτείας. Ἐὰν δὲ ἡ κατάχρησις ἐπήνεργε μεταβολὴν τινα «και τὸ δέγμ' αὐτὸ παρεμόρφωσέ πη», τοῦτ' εὐλοδῶς ἀπεξέσαντας και τὸν ρῦπον ἐκπλύναντας, ἀκραιφνὲς και ἀκέραιον, ὡσπερ ἦν ἡμῖν ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ τῶν αὐτοπτῶν και ὑπηρετῶν τοῦ λέγου παραδεδομένον, προσήκει ἡμῖν ἀνασώσασθαι». Αἱ Ἐπισκοπαὶ ἠοθένησαν και οὐδὲν αὐτῶν «πράττεται ἀνίοις τῶν προσηκόντων, εὐκ ἀρετῆ, εὐ λόγος, εὐκ' ἔργον, εὐ κήρυγμα, εὐ βιβλος ἱερά, εὐ τῶν ἔξω και τῶν περί τὸ ἦθος, εὐ πρόνοια πατρικῆ. Πολλαὶ μὲν θέσεις ἐπωλοθοντο Σιμωνιακῶς και ἐγένοντο πολλαὶ τὰ ἐποῖα «πάντας τοὺς τῷ χριστιανισμῷ σεμνυνομένους ἐξέπληξαν», πολλαὶ δὲ ἐλέγοντο περί τῶν Μοναχῶν, οἵτινες ἔζων ἐν τρυφῇ και ἐνεδύοντο μεγαλοπρεπῶς. Οἱ ἀνθρώποι εὐφροσύνης ἀκούουν τὰς κατηγορίας, ἀλλ' ὁ νῦν χρόνος δὲν ἀνέχεται ταῦτα. «Ὁ γὰρ παρῶν αἰῶν, Παναγιώτατε, πολλαὶ ἐνεόχμωσε, διερεθίσας τὰς διανοίας, ὡσπερ και ἄλλοθι πολλαχοῦ, εὕτω και παρ' ἡμῖν' και οὐκ ἂν εἶη ἀπὸ τῶν αὐτῶν ἡθῶν και ἔθῶν ἐρμωμένους, κρατεῖν τῶν γνωμῶν εὐ δεῖ, οὐκ ὀργῇ, εὐκ ἀβᾶ, εὐκ δτιῳ ἂν

1. Πρὸβλ. Σοφιστῆς τομ. Α' σελ. 299.

εἰποι τις, εἰ μὴ τις πρότερον πιστεῖ ὀρθῇ καὶ βίῳ σεμνῷ καὶ λόγῳ ὀρθῷ καὶ ἔργοις φιλανθρωπίας, καὶ πρὸ πάντων γνώμῃ καὶ πραότητι, ὡσπερ τῇ ἀξίᾳ καὶ τούτοις προύχων, ἀξιοὶ τῶν ἄλλων προτάσθαι».

Βιβαίως ἀναγνωρίζει τοὺς ἱκανοὺς καὶ ἑναρέτους Ἱεράρχας καὶ καθόλου κληρικοὺς εὖσπερ ἰσά τοῖς τῆς Ἐκκλησίας πατράσιν, ἐξ ὧν ἔργῳ τε καὶ λόγῳ τὸ κοινὸν προήρηται ὡφελῆσαι» ἐτίμα καὶ ἐσίβητα ἄλλ' ὑπῆρχον καὶ εἰ ἔνοχοι τῆς λυπηρᾶς καταστάσεως καὶ οἱ ἀδιάφοροι. Ἐζήτει παρὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τὴν ἀταξίαν εἰς τάξιν ἀγαγέσθαι καὶ δὴ καὶ μάλιστα α') τοὺς Ἐπισκόπους νόμῳ καὶ τεταγμένα πάντα λαμβάνειν, β') τὰς καθέδρας διὰ βίου κατέχειν, γ') μὴ χειροτονεῖν ἐπὶ χρήμασι, μτδ' ἀμαθεῖς, δ') τοὺς διδασκάλους δι' εὐνοίας ἔχειν καὶ συμβούλους τῶν πρακτέων ποιεῖσθαι, ε') τοὺς παῖδας τῶν ἱερέων τρεφεμένους παιδεύεσθαι πρὸς τὸ εἰσῆσθαι, ς') τοὺς Μοναχοὺς διδασκάλους ἐν τοῖς διδασκαλείοις καὶ μάλιστα παρὰ τοῖς ἑτερογλώσσοις ἐπιστῆσαι· ζ') τοὺς αὐτοὺς τὰ περὶ τὴν ἐοθίγητα περιστέλλαι εἰς τὸ σεμνότερον καὶ τῆς φιλολογίας τῶν Ἑλλήνων αὐτοὺς μάλιστα πάντων, ὡς ἀπερισπάστους ἀντιποιήσασθαι. Ἐν τοῖς μάλιστα δὲ ἐζήτει τὴν ἀνακαίνισιν τοῦ Μοναχικοῦ τάγματος δι' εὐθὰ ἐπήρχετο ἡ πρόοδος τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ Ἔθιμου. «Δείξον, ἔγραψεν, ἡμῖν τοὺς Μοναχοὺς ἀξίους τοῦ ἑαυτῶν ἐπαγγέλματος καὶ ἀρκεῖ· ἐμφύτευσον αὐτοῖς τὴν τῆς μαθήσεως ἔρωτα καὶ ἀρκεῖ· ποιήσον ἡμῖν αὐτοὺς φιλαλόγους καὶ ἀρκεῖ πρὸς τὴν τῶν Ἑλλήνων εὐδαιμονίαν· οὐκέτι γὰρ εὖτε καθέδραι διδασκάλων χηρεύουσιν, εὖτ' ἐν τοῖς ἀμύσει μὲς ὀρχήσονται· ἀλλὰ καὶ ἡ σάλπιγξ τοῦ Εὐαγγελίου ἀξίως ἠχήσῃ καὶ ἡ νεολαία ἔξει μύστας καὶ διδασκάλους». Πρὸς ἀνέρθωσιν δὲ τῶν πολλῶν Μοναχῶν φέρει παράδειγμα ἐκ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, τῆς ὁποίας εἰ Μοναχοὶ ἐργάζονται, μὲ ζήλον, ὑπὲρ τῆς μορφώσεως τῆς νεολαίας καὶ τῆς θεραπείας τῶν πολλῶν ἀναγκῶν τῆς κοινῆς. Ἐν Βιέννῃ «ἔνθα παύθ' ὡς ἐν εὐνομίᾳ τὴν προοήκοντα κόσμον ἔχει» τὸ σπουδαιότατον εἶνε ἡ κοινωφελὲς ἐργασία τῶν ποικιλιωμένων Μοναχῶν. «Τῶν γὰρ Μοναχῶν διαιρουμένων εἰς τάγματα, οὐδὲν τούτων ἐστίν, ὃ μὴ ἔχει ἔργον τι εἰς ὠφέλειαν τοῦ πλησίον, καὶ πάντων μάλιστα τὸ διδά-

σκειν». Οἱ Ἕλληνες Μοναχοὶ δύνανται, μὲ τὴν διδασκαλίαν, νὰ διαδώσωσι καὶ τὴν ὠραίαν καὶ ζωηφόρον Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ εἰς τοὺς ἀλλογλώσσους ἕπερ εἶνε συμφέρον εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἔνδοξον.

Ὁ φιλόπατρις κληρικός, καίπερ θεωρῶν ἑαυτὸν οὐχὶ ἀξίαν τῆς Ἐπισκοπῆς ἐκ ταπεινοφροσύνης, θὰ ἐπεθύμει νὰ γείνη Ἐπίσκοπος διὰ νὰ θέσῃ εἰς ἐφαρμογὴν τὰς σκέψεις του ταύτας. Θὰ ἐλάμβανε δηλονότι ἑκατὸν Μοναχοὺς ἐκ τοῦ Ἄθωνος ἢ ἄλλοθεν αὖ, λόγῳ τε καὶ ἔργῳ πείσας, θὰ διώριζε διδασκάλους εἰς ἴσας κώμας τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης «τοῖς ἀπείροις μὲν, ὦ Θεέ, γλιχομένοις δὲ ταύτης». Ἡ ἐνέργεια αὕτη εἶνε ὠφέλιμος καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς Μοναχοὺς καὶ εἰς τὰς Ἑλληνικὰς κοινότητας τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ εἶνε δύσκολον νὰ εὑρεθῶν διδάσκαλοι «διὰ τὸ γλισχρον εἶναι καὶ εὐτελὲς τὸ τοῦ διδασκάλου ἐπάγγελμα πανταχοῦ». Οἱ Μοναχοί, ἀπηλλαγμένοι τῶν οἰκογενειακῶν μεριμνῶν καὶ τῶν βιωτικῶν φροντίδων, «εἰκότως τῇ φιλολογίᾳ προσχόντες, σφῶν τ' αὐτῶν καὶ τῶν ἄλλων ταύτη διοίσουσιν». Οἱ κληρικοὶ καὶ δὴ οἱ Μοναχοὶ ὀφείλουσι, ὡς λέγει, νὰ ἔχουν τὸ σεμνοπρεπὲς περὶ τὴν ἐξωτερικὴν περιβολήν, διότι εἶνε «αἰσχρὸν ἀμοργίσι σηρικοῖς εἰς τὸ ἀνειμένον φαίνεσθαι χαίροντας καὶ τὴν ἡδονήθειαν ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν καθειμένους, τῆς οἰκίας προκύπτειν». Οὕτω δὲ θὰ ἐμφράξωμεν τὰ στόματα τῶν μελωμένων οἵτινες ὀνομάζουσι αὐτοὺς Ζεφύρους, Ταῶς, Τιαιοφόρους, Μήδας «διὰ τὸ τῆς κεφαλῆς κενότροπον καὶ περίεργον τοῦ καλύμματος», Φρισσαίους «πρὸς τὰ τῶν ἐφειστρίδων κράσπεδα τὴν ὁμοιότητα ἀναφέροντες». Ἡ τοιαύτη ἐξωτερικὴ περιβολή, ἀνοίκειος πρὸς τὸ σχῆμα τῶν κληρικῶν, ἤκιστα δύναται νὰ ὠφελήσῃ τοὺς χριστιανούς, οἵτινες ἀποβλέπουσι μᾶλλον εἰς τὴν ζωὴν ἢ τοὺς λόγους. Οἱ Μοναχοὶ ὀφείλουσι νὰ εἶνε ζῶν παράδειγμα τῆς ἀρετῆς· πῶς θὰ διδάξουν τὸ μέτριον, ἐνῶ ἔχουν πολυταλάντους ζῶνας καὶ μηλωτὰς πολυτίμους;

Τοιαῦτα, συντόμως εἰπεῖν, ἔγραφε πρὸς τὸν κατόπιν ἱερομάρτυρα Κύριλλον Σ'. Ἐάν, λέγει, αὐτὸς ἦτο Πατριάρχης θὰ ἐζήτηι νὰ διδάξῃ, μὲ τὸ παράδειγμά του, τὴν καθαρὰν, ἀλλὰ σεμνὴν περιβολήν· «σκευὴν ὅλην δι' ὅλης ἀελην ἐκ τῶν ἐν τῷ Ἄθωνι ὕψωματων ἢ τινῶν ἄλλων καθαρῶν μὲν, σεμνῶν δὲ καὶ τοῖς τὸ σχῆμα τοῦτ' ἔχουσιν ἐμπρεπόν-

των, μετακομισάμενος, περιεδαλόμην· καὶ οὕτω τὸ τε φιλοπέχθημον ἐξωθεν ἀποθέμενος καὶ τὸ σεμνοπρεπὲς τῷ ἀξιώματι προστιθείς, ἑμαυτὸν τ' ἂν πλείονος ἐποίησα ἄξιον καὶ τοὺς ἄλλους πρὸς τὴν αὐτὴν παιδαγωγίῳ ἂν ἀρετῆν· φιλεῖ γὰρ αἰεὶ τὸ ἥττον πρὸς τε ἀρετῆν καὶ κακίαν ραδίως, πρὸς ζῆλον τοῦ κρείττονος τρέπεσθαι». Οὕτω δὲ καὶ τὰ τῆς Ἐκκλησίας θὰ ἐγένοντο χρησιὰ καὶ τὸ τάγμα τῶν Μοναχῶν θ' ἀνυψῶτο ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ οἱ κατήγοροι θὰ ἐφιμοῦντο.

Αἱ σκέψεις τοῦ αὐτοῦ πάντως ἦσαν ὀρθαὶ καὶ ὠφέλιμοι· παρέστησεν ὅμως ἐπὶ τὸ ὑπερβαλτικώτερον τὴν κατάστασιν τῆς τότε χειμαζομένης Ἐκκλησίας. Αὐτὴ γενναίως ἠγωνίζετο ἀρχαλέον καὶ δεινὸν ἀγῶνα τῆς διατηρήσεως καὶ σωτηρίας ἐκυτῆς τε καὶ τοῦ τυραννουμένου ἔθνους ἀπέναντι τῆς ἀταξοῦς δυναστείας καὶ τῶν ποικιλωνύμων Προπαγανδῶν, αἵτινες ἠτείλουν αὐτὴν τὴν Ὀρθοδοξίαν. Τὸ πυκνὸν νίφος τῆς τυραννίας, πλανώμενον ἐπὶ τοῦ ἐρίζοντος τῆς Ἑλλάδος, ἐσκόπευε καὶ κατέθλιβε τὴν πρὸς τὴν παιδείαν καὶ πρόοδον ὀργῶσαν τῶν Ἑλλήνων ὁρμὴν καὶ φυσικῶς εἰσεχώρησαν δεισιδαιμονίαι, ὡς τινες ὠφέλησαν, καὶ καταχρήσεις, αἵτινες δὲν ἐλείψιν καὶ εἰς προηγημένα ἔθνη καὶ ὑπὸ τὴν ζωογόνον τῆς ἐλευθερίας αὐρὰν ζῶντα. Ὅμως ἡ φύσις ἐδγενῆς τῶν Ἑλλήνων φύσις καὶ ἡ τοῦ κλίματος δεξιότης καὶ ἄλλα τινὰ ἡθικὰ αἷτια καί, τὸ μέγιστον, ἡ πάτριος εὐτέλεια ἀνεπτέρουν τὸ ἔθνος καὶ παρεῖχον τὴν δύναμιν ν' ἀπεδλέπη πρὸς κρείττονα. Τί γενναϊώτερον ἠδύνατο νὰ πράξη ἡ Ἐκκλησία κατὰ τοὺς δυχεμέρους ἐκείνους χρόνους; Ὁ; δυνατὸν ἐφρόντισε καὶ περὶ τῆς παιδείας. Τῷ 1593 συνήλθεν ἐν τῷ Ἰ. Νεῷ τῆς Θεοτόκου (τοῦ «Βλαχ—Σιραγίου) Τοπικὴ Σύνοδος ἣ τις ἐν τῷ Ζ' αὐτῆς κανόνι λέγει. «Ὁρίσεν ἡ Ἁγία Σύνοδος ἕκαστον Ἐπίσκοπον ἐν τῇ ἐκυτῶν παροικίᾳ φροντίδα καὶ δαπάνην τὴν δυναμένην ποιεῖν ὥστε τὰ θεῖα καὶ ἱερὰ γράμματα δύνασθαι διδάσκεισθαι· βροθελν δὲ κατὰ δύναμιν τοῖς ἐθέλουσι διδάσκειν καὶ τοῖς μαθεῖν προαιρουμένοις, ἐὰν τῶν ἐπιτηδείων χρεῖαν ἔχωσι»¹. Καὶ ἐν μέσῳ τῆς φανερωτάτης τῶν δουλειῶν ἀνε-

1. Καὶ πάλαι καὶ νῦν καὶ μέχρι τέλους θὰ ὑπεισέλθουν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ποιμένες ἀχρεῖοι μεταξὺ τῶν ἀγαθῶν καὶ πιστῶν, ἄθλιοι μισθωταὶ καὶ

φαίνοντο ἄνδρες σπουδαῖοι καὶ ἀκαταπόνητοι, εἴτινες μετελαμπάδευον εἰς τοὺς ἀπογόνους τὴν πατριὸν παιδείαν καὶ ἀρετὴν καὶ συνέγραφον ποικίλης σοφίας συγγραφάς. Τὸ δὲ πλεῖστον τῶν λογίων καὶ διδασκάλων ἦσαν Μοναχοί, εἴτινες ἐν ταῖς Μοναῖς διατήρουν βιβλιοθήκας πλουσίας τῆς τε ἔσω καὶ ἔξω σοφίας.

Ἡ ὑπερβολικὴ παράστασις τῶν πραγμάτων τῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τοῦ φιλοπατρίδος κληρικοῦ δυσηρέστησε πολλοὺς διότι θ' ἀπήχαι κακῶς εἰς τοὺς ξένους, εἴτινες ἢ εἶχον ἄγνοιαν βαθεῖαν αὐτῆς ἢ «ὀλοῆσι φρεσὶ θύοντες», ἐθεώρουν τὸ Ἑλληνικὸν πρὸς πᾶν καλὸν ἀναίσθητον καὶ πάσης σοφίας ὀλοτελῶς ἄμοιρον.

Ἐντεῦθεν συνεγράφη τὸ ἔξης βιβλίον. «*Ἀπολογία ἱστορικὴ καὶ κριτικὴ ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ κλήρου τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας κατὰ τῶν συκοφαντιῶν τοῦ Ν. Δούκα, συγγραφεῖσα παρὰ Κυρίλλου Κ.*»

προδότηι μᾶλλον ἢ κειμένες τῆς Ἐκκλησίας. Εἰς ταύτην τὴν μεγάλην εἰκίαν τοῦ Ἐπουρανίου πάντοτε εὐρίσκονται καὶ σκευὴ χρυσᾶ καὶ ἄργυρᾶ καὶ ἄλλα τινα ὀστράκινα καὶ ξύλινα «ἃ μὲν εἰς τιμὴν, ἃ δὲ πρὸς ἀτιμίαν» (Β' Τιμ. 5', 20). Καὶ κατὰ τοὺς χρυσοῦς χρόνους τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας ὑπεισῆλθον ἀνίπανσι καὶ αὐτέχρημα κακοὶ κληρικοί, ὡς δύναται τις νὰ πεισθῇ ἐξ ὧν λέγουσιν αὐτοὶ εἰ Μεγαλώνυμσι Πατέρες. Ὁ Οὐρανοφάντωρ Βασίλειος ὀνομάζει τοιούτους Ἐπισκόπους ἐν ἐπιστολῇ Εὐσεβίῳ Σαμοσαίων εδυστήνους ἀνθρώπους, οἰκετρίτων εἰκέτριβας, θιέμματα καὶ ἀνδράπεδα ὀλίγων ὀβολῶν ἄξια καὶ φθοροῦς ἀνθρώπους, τὸ ἐλεεινὸν τῆς Ἐπισκοπῆς καθυβρίζοντας». Οὐδόλως ἄρα παραδοξὸν ἔστι, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας, ὑπῆρχον καὶ τινες κληρικοὶ εὐχὶ ἄξιοι τῆς ὑψηλῆς τῶν ἀποστολῆς. Ἐάν, ὡς λέγει ὁ ποιητής

Ἥμισυ γὰρ τ' ἀρετῆς ἀποναίνυται εὐρύσπα Ζεὺς

ἀνέρος, εἴ τ' ἄν μιν κατὰ δούλειον ἡμᾶρ ἔλθῃεν,

ἢ φεθερὰ δουλεία τῆς Τουρκίας διαφθείρει εὐμπασαν τὴν ψυχὴν ὅταν μάλιστα ποφαμένη ἐπὶ μακρὸν χρόνον. Μόνον ἢ εὐγενὴς καὶ ἀδάμαστος Ἑλληνικὴ φύσις, ὑπὸ τὴν θερμὴν σκέπην τῆς Ἁγίας Ἐκκλησίας, ἠδύνατο νὰ διατηρηθῇ, ἐπὶ τὸς ἔτη καὶ νὰ παλαίῃ κατὰ τοσοῦτων καὶ τηλικούτων κολασμῶν.

1. Περὶ αὐτοῦ ἀνάλυσιν ἐδημοσίευσεν ὁ νῦν Μακαριώτατος Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν Χρυσόστομος ἐν «Ἐκ]κῶ Κήρυκι» Κύπρου τῆς 31 Μαΐου 1917, ὡς καὶ ὁ ἀρχιμ. Βασίλειος Στεφανίδης ἐν τῇ «Ἀναγεννήσει Κ]πόλεως τόμ. Α' 1920 σελ. 358. Ἀτυχῶς ἀμφοτέρας τὰς μελέτας δὲν ἠδονήθη νὰ ἔχω ὑπ' ὄψιν.

(σελ. 111) (1815). Ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον εἶνε ὁ πρῶτην Οὐγγροβλαχίας παλῶς Ἰγνάτιος, προτραπείς εἰς τὴν συγγραφὴν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου ὅσις καὶ ἀπέστειλε σημειώσεις τινάς. Τὸ βιβλίον διαιρεῖται εἰς δύο μέρη. Ἐν μὲν τῷ πρώτῳ γίνεται ἐπισκόπησις τῆς καταστάσεως τῆς τότε Ἐκκλησίας· ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ἀνασκευάζονται αἱ γνώμαι τοῦ Ν. Δούκα, ὡς ἀνεφάρμοστοι. Ὀνομάζει δὲ αὐτὸν «γραμματικὸν» ἀνίκανον νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὰ τῆς διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας, «σεφὲν αὐτεχειροτέκνητον» καὶ διαβάλλοντα «ἀνδρας πολυμαθεὶς καὶ ἐνδέξους» καὶ τολμῶντα νὰ συγκρίνῃ ἑαυτὸν πρὸς τὸν σεφὲν Κοραῆν, τὸν ὅποιον «ἡ Εὐρώπη τιμᾷ καὶ οἶδεται διὰ τὴν παιδείαν καὶ εἰς τὸν ἔπειον πρέπει τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος νὰ γνωρίζῃ αἰώνιους χάριτας διὰ τοῦς ἐπωφελεῖς κόπους τευ» (σελ. 113). Ὁ ψευδώνυμος συγγραφεὺς ἀνεφέρει εὐκ ὀλίγους Ἱεράρχας, εἴτινες εἰργάζοντο καὶ ἐκοπίαζον καὶ ἐδαπάνων εἰς τὸν φωτισμὸν τοῦ πολυκαθεδρῶς Ἑθνους. Τοιοῦτοι δὲ ἦσαν καὶ ἄλλοι καὶ ἐν τοῖς μάλιστα αὐτοῖς ὁ Πατριάρχης Κύριλλος στ', ὁ ἐξ εὐγενῶν εὐγενῆς καὶ περισμνος Ἐφέσου Διονύσιος (Καλλιάρχης), ὁ Φιλιππουπόλεως Ἰωαννίκιος, ὁ Μηθύμνης Πανάρετος καὶ εἰ τις ἕτερος. Φρονεῖ δὲ ὅτι «τὰ ἐλατιώματα ὅσα προσάπτει ὁ κὺρ Δούκας εἰς τοῦς Ἀρχιερεῖς εὐρίσκονται εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ καὶ τὴν γλώσσαν τῶν συκεφανιῶν» (σελ. 2). Τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ συγγραφέως δὲν εἶνε ἰσχυρά· ἀσθενῶς δὲ ζητεῖ νὰ ὑποστηρίξῃ καὶ αὐτὴν τὴν περιβολὴν τῶν κληρικῶν καὶ τῶν ἱεραρχῶν. Εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο, ὡς φαίνεται, δὲν ἀπῆντησεν, εὔτε ἔπρεπε ν' ἀπαντήσῃ. Τοῦτο μόνον προσθέτομεν, ὅτι ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ φιλοπάτριδος πρῶτην Οὐγγροβλαχίας Ἰγνατίου δεικνύεται σαφῶς ὅτι οἱ κληρικοί, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας, δὲν ἔφερον ἰδίαν ἐξωτερικὴν περιβολήν, ἀλλὰ τὴν συνήθη τῶν λοιπῶν χριστιανῶν. «Οἱ ἱερεῖς, λέγει, πολλῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἀνατολῆς ἢ εἶναι ἐνδεδυμένοι, ὡς εἰ λοιποὶ ἢ ἔχουν ἐνδυμασίαν, ἣτις εἰς τὸν τόπον εἶνε συνήθισμένη. Καὶ εἰ Ἀρχιερεῖς δὲ ἔξω τῆς κατοικίας των διάζονται νὰ φέρωσι τὸ καθ' ἑαυτὸ Ἀσιατικὸν ἐνδυμα, τὸ ὅποιον ἔγιγε καὶ προνόμιον ἔπευ τοῦς δίδει ἡ Διοίκησις . . .» (σελ. 76)¹.

1. Πρέλ. Γεωργίου Σωτηρίου. Ἡ ἐξωτερικὴ περιβολὴ τοῦ κλήρου κατὰ

Μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ Ἔθνους ἐγένετο συντηρητικὸς, ὡς ἀπέδειξε καὶ ἄλλως καὶ ὡς μέλος τῆς Ἐκκλησίας Ἐπιτροπείας περὶ διαρρυθμίσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Κατ' αὐτῆς ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ «Ζηφύρῳ» πραγματεία εἰς ἣν ἀπήντησεν ἐν συντόμῳ ἐν τῷ «Αἰῶνι»¹, εἰ καὶ ὁ γράφων ἐφείσατο αὐτοῦ τε καὶ τοῦ Ν. Βίμβρα. Ἐπεβαλε, λέγει, ἀπροσδόκητόν τι κέντρον γλυκύπεικρον οὐ πάνυ τι εὐνοϊκόν, ἐμπαίζων καὶ χλευάζων ἡμᾶς, ὡς μεμωραμένα γερόντια, ἀδυναμία νοός, καὶ ἀπορία λόγων ἀποπνιγέμενα εἰς τὰς φωνασκίας τῶν ἰσχυροτέρων.

Πρὸς ταῦτα λοιπὸν ἀπαντῶ εὐσυνειδότης· ὅτι ἡμεῖς μήτε ἀδυναμία γήρωσ, μήτε ἀπορία λόγων, μήτε χάριτι τινος, μήτε ἀπολαύσεως ἐλπίδι, μήτε κολακείᾳ ἢ φέδῳ οἰωδῆποτε, ἐφ' ᾧ ἡ ἡλικία ἡμῶν πρὸ πολλῶν ἐξώφλησεν ἐτῶν, συνεπράξαμεν, ἀλλ' ἐπιστηριζόμενοι πάντες ἐκ συμφώνου εἰς τοὺς Ἐκκλησιαστικὰς κανόνας καὶ παραδόσεις τῶν Πατέρων καὶ τὸ Σύνταγμα αὐτὸ τὸ Πολιτικὸν κατὰ τὴν ἐφεσιν παντὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τὴν εὐχὴν τοῦ Βασιλέως, ἐξ ᾧ καὶ μόνον ἐλπίζεται τοῖς Ἑλλησιν ἢ τε παροῦσα εὐδαιμονία καὶ ἡ μέλλουσα μακαριότης. Τὰ σχέδια τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐπιτροπείας ἐζήτησε νὰ μεταβάλῃ ἡ Κυβέρνησις, τοῦ Ἰωάννου Κωλέττου ὄντος Ἰπουργοῦ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν (1845), ἀναθέσασα εἰς δευτέραν μυστικὴν ἐξέτασιν καὶ ἐπεξεργασίαν τοῦ Δ. Χρηστίδου, Α. Ριγκαβῆ καὶ Ν. Διδιδίου. Οὗτοι, λαῖκοι ὄντες καὶ μὴ γινώσκοντες τῶν Ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, μετέβαλον τὰς σκέψεις καὶ ἀποφάσεις τῶν Ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν ἐγνωσμένων ἐπὶ εὐσεβείᾳ καὶ ἀρετῇ, ὡς τοῦ Κυνουρίας Διονυσίου καὶ ἄλλων ἱεραρχῶν καὶ τῶν γηραιῶν σοφῶν κληρικῶν Ν. Δούκα καὶ Ν. Βίμβρα².

Τὴν βαθυτάτην εὐσέβειαν καὶ φιλοπατρίαν ἐπέδειξατο καὶ ὅτε ὁ

ἐπὶ τοῖς χρόνοις τῆς Τουρκοκρατίας. «Γρηγόριος Πιλαμῆς» Θεολογικῆς Γ' σελ. 450, 560.

1. Ζ' ἀριθ. 607 ἔτους 1845.

2. Πρὸς ἀρχ. μ. Πολυκάρπου Συνοδικοῦ. (νῦν Μητροπολίτου Γόρτυνος καὶ Μεγασπόλεως). Ἄνθιμος Γαζής κτλ. σελ. 76. Χρυσόστομος Α. Παπαδοπούλου (νῦν Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν) Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τόμ. Α' σελ. 338.

πληρικός Θεόφιλος Κατρης εβίδασκεν ἐν Ἄνδρῳ καινὰ δαιμόνια και
 ἐξήτει νὰ εισαγάγη εἰς τό εὐσιδές ἔθνος τὸν λεγόμενον Θεοσεβισμόν.
 Βεβαίως ὁ Κατρης ἦτο, ὡς μὴ ὤφελε, «δάτος αὐτοῦ ἀγναμπος» τὸ
 φρόνημα τῆς αἰδείας· ἀπέστειλεν ἕμως ὁ Δούκας ἀπὸ τῆς Διγίνης τῷ
 1841 πρὸς αὐτὸν μακρὰν ἐπιστολήν, δι' ἧς προτρέπεται εἰς μετάνοιαν
 και ἐπιστροφήν. Δὲν γνωρίζει, ὡς λέγει, προσωπικῶς τὸν Θ. Κατρην,
 ἀλλὰ πολλὰ πολλάκις ἤκουσε περὶ αὐτοῦ παρ' ἄλλων και παρ' αὐ-
 τοῦ τοῦ ἰσαδέλφου τοῦ Γρηγορίου Κωνσταντᾶ και διὰ τοῦτο ἐτίμα και
 ἠγάπα διὰ τε τὴν σοφίαν και τὴν ἀρετὴν του· «ἐφίλησα σε τιμῶν και
 τιμῶν φίλων τὰ εἰκότα». ¹ Δὲν ἠδύνατο νὰ δεχθῆ ὅσα περὶ αὐτοῦ ἐλέ-
 γοντο και διεθρυλλοῦντο, ἀλλ' ἐπέισθη διε αὐτός ὠμολόγησε παρρη-
 σία, ἐνώπιον τῆς Ἱ. Συνόδου, τὰ καινὰ δαιμόνια και τὴν ἀπιστίαν
 του εἰς τὸν Χριστόν. Ὁ Νεόφυτος Δούκας ἐλυπήθη βαθύτατα. «Εἰ γὰρ
 ἔστιν ἀλήθεια, εἰ ἔστιν εὐκρίνεια και φιλίας συμπάθεια, πιστεύσον
 ὡς συμπάσχων και συναλγῶν, ἀπὸ τετρωμένης ταῦτα πρῆμαι καρ-
 δίας, ἀπορῶν ὄλως, ὀπηδήποτε τὴν τοιαύτην παράδοξον ἀποδώ ἀπο-
 πλάνησιν». Ζητεῖ δὲ νὰ μεταπέισῃ τὸν Κατρην μὲ σκέψεις ἐπὶ τῇ βέ-
 σσει τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ἐφ' ὅσον αὐτοῦ ἀρνείσται τὴν Ἱ. Ἀποκάλυψιν,
 και ζητεῖ νὰ φέρῃ εἰς συναίσθησιν ἐκ τῆς βλάβης, ἣν θὰ φέρῃ εἰς τὸ
 ἔθνος ἡ παράδοξος θρησκεία, ἣν διδάσκει. Δὲν δύναται νὰ ἐξηγήσῃ
 τὰ αἷτια, τὰ κινήσαντα αὐτὸν εἰς τοιαύτας κοκοδοξίας. Τινὲς ὑπεστή-
 ριζον διε ἐκινήθη ἐξ οὐλήσεως «ὅπως δῆθεν καθελῶν ὁ οὐδ' αὐταὶ τοῦ
 Ἄδου πύλαι κατισχύσουσι ποιηθῆναι, μέγας τις δόξης παρὰ τοῖς κού-
 φοις εἶναι». Μᾶλλον δὲ δέχεται «Ἄτλης στυγεραῖς καταφορὰν και
 ἐπήρειαν» Διὰ τοῦτο λέγει πρὸς τὸν Θεόφιλον Κατρην τοὺς ἐξῆς πλή-
 ρεις συμποθείας και εὐσεβείας λόγους. «Δαίμων ἀλάστωρ, δάσκανος
 τῆς σῆς ἀρετῆς και δόξης, εἰς τοῦτο ἤλασέ σε, και οὐκ ἂν ἄλλως ἔχοι.
 Ἄλγῳ ἐπὶ σοί, Θεόφιλε, ἀλγοῦσιν οἱ συγγενεῖς και φίλοι, θρηναῖ τὸ
 γένος πᾶν μέγα πένθος ποιούμενον τὸ πτώμα σου τοῦτο. Ἄλλ' οὐπω
 ἀπέγνω τὴν ἐλπίδα. Οἰκτίρμων, ἐλεήμων, μακρόθυμος και πολυέλεος

1. Ἡ ἐπιστολὴ ἐδημοσιεύθη ἐν ἰδίῳ φολλαδίῳ ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου Ἄν-
 δρου Μητροφάνους 1876.

ὁ Κύριος ἡμῶν ἐστὶ. Μνήσθητι τῶν αἰκτιρμῶν αὐτοῦ. "Ἐπεσε; ἀνάστα" ἐρρυπώθης; Λοῦσαι καὶ γενοῦ καθαρὸς ἀπὸ τοῦ ρύπου.... Γέρων ἤδη εἶ, γεγησάκωτι ὑπακούσεις, ἐπὶ ἀμφοτέροις ψυχρὰ τὰ πάντα πλήν ἐνός, τῆς ἐλπίδος μόνης, πρὸς ἣν ὁ λόγος καλεῖ σε ἢ μάλλον ὁ Θεὸς διὰ τοῦ λόγου.... "Ἀκουσόν μου καὶ σῶσον σεαυτὸν, σεαυτῷ τε ἅμα καὶ ἡμῖν χαριζόμενος».

Ἐμπεφορημένος ὑγιῶν Χρ)κῶν καὶ Ἑλληνικῶν ἀρχῶν ἔγραφεν «τοῖς φιλομούσοις καὶ φιλανθρώποις Βλαχοπογοδάνοις»¹ ὥρτιας ὑποθήκας καὶ δὴ νὰ μελετοῦν τὴν ζωοπέροχον καὶ ἀθάνατον Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, διότι αὐτὴ τελειοποιεῖ τὰ ἥθη, ἐν ᾧ τὸ ὑναντίον «ἡ ἐγγῶριος, ἡ φυσικὴ, καὶ συνήθη: τοῖς γεωργοῖς, δὲν εἶνε ἱκανὴ νὰ τελειοποιήσῃ τὸν ἄνθρωπον, ἀφιλόσοφος εὔστα καὶ ἀνεπιτηδεῖα μέχρι τοῦδε: εἰς ἐπιστήμην», συνιστᾷ δὲ θιρμῶς εἰς τοὺς ἀρχοντας τὴν ἐλευθερίαν τῶν Κακιδέλων «τῶν ταλαιπώρων καὶ δυστυχῶν ἀνδραπέδων». Ἡ κατάστασις αὐτῶν ἦτο ἀπαισιᾶ διότι, δίκην ἀλόγων ζώων, ἠγοράζοντο καὶ ἐπωλοῦντο, ἡ δὲ ἐλευθερία εἰς αὐτοὺς ἐπεδέλλετο ὑπὸ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος καὶ ἐν τοῖς μάλιστα ὑπὸ τῆς Χρ)κῆς θρησκείας, ἥτις εἶνε θρησκεία ἰσότητος καὶ ἐλευθερίας καὶ οὐχὶ τυραννίας καὶ δουλείας. «Ποίαν κρίσιν ποιήσεις, Φ.λάνθρωπε Ἰησοῦ, περὶ ἐμοῦ, ὅστις καὶ τὸ πλάσμα σου εἶ το ἑπιμώτατον κατεργρόνησα καὶ τὸν ἐλάχιστόν σου ἀδελφόν ἐτυράνησα καὶ, ὡς κτήνος, ἐπώλησα καὶ ἐκ τῶν αἰμάτων αὐτοῦ ἀπερρόφησα καὶ πᾶσαν βίασαν καὶ τιμωρίαν ἀπανθρώπως ἐπέφερον». Ὅποίαν γλυκεῖαν αὔραν φιλανθρωπίας ἀποπνέουν οἱ λόγοι εὔστοι τοῦ Ἑλληνος κληρικοῦ!

Ὁ Ἐπειρώτης κληρικὸς κατηνάλωσε πάσας τὰς δυνάμεις του εἰς τὴν μελέτην καὶ ἐκδοσιν μετὰ παραφράσεως τῶν Ἑλλήνων κλασσικῶν συγγραμμάτων. Ἦλθε δὲ εἰς σφοδρὰς ἐριδας πρὸς τε τὸν σοφὸν Ἀδ. Κρατῆν καὶ ἀλλοὺς περὶ τοῦ γλωσσικοῦ λεγομένου ζητήματος. Ἡ ἐρευνα αὐτοῦ ἐθεωρεῖτο «ἐθνικὴ, ὡς ἔλεγεν ὁ Κωδρικᾶς, πρόβλημα δημόσιον καὶ τῶν ἐρωτέρων τοῦ ἔθνους θεωρημάτων θεώρημα συσσιατικόν». Ἡ συζητήσις ἀτυχῶς δὲν ἐγένετο sine ira et studio, Διὰ τοῦτο πρότεινε

1. Τομος Η' Ἀττικῶν Ρητόρων.

«συνθήκην ειρήνης» εἶπτε εἰρήνη μὲν ἀνθρώποις χρῆμα καλόν· κακὸν δ' ὁμολογουμένως ὁ πόλεμος καὶ κάκιστον μάλιστα ὁ ἐμφύλιος» τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ τὰ Σχολεῖα «ὡς περ ἀνερμάτιστος ναῦς» σκλευόμενα ἐκινδύνευον τὸν ἔσχατον κίνδυνον. Ὁραῖος δὲ εἶπε καὶ ὁ περὶ Ὁμογενείας τῶν πεπαιδευμένων Προτρεπτικὸς Λόγος (ἐν Βουκουρεστίῳ 1819) δι' οὗ ἡ πνευματικὴ μήτηρ, ἡ Ἑλλάς, ἀπευθύνει πρὸς πάντας φλογερὰν εἰς ὁμόνοιαν καὶ εἰρήνην πρόσκλησιν, μὲ ἐπιχειρήματα δὲ ἐκ τῆς ἀρχαίας Ἱστορίας καταδεικνύει τὰ δεινὰ τῶν ἐρίδων καὶ τῶν ἐμφυλίων πολέμων¹. Ἀληθῶς καὶ ἄλλοι, ὡς ὁ πολὺς Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ἐξ Οἰκονόμων, συνεβούλευον νὰ παύσῃται ἡ ἐθιοφύρος ἔρις, ἐρθῶς δὲ ὁ σοφὴς κληρικὸς Γρηγόριος Κωνσταντῆς προέτεινε νὰ ἰδρυθῇ μία μικρὰ πρὸς τὸ παρὸν Ἀκαδημία «ἕνα σύστημα ἀνδρῶν πεπαιδευμένων, εἰδημόνων καὶ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τῶν ἄλλων ξένων γλωσσῶν, ὅχι νὰ παραδίδουν μαθήματα καὶ ἐπιστήμης, ἀλλὰ νὰ καλλιεργήσουν τὴν γλῶσσαν μὲς (τοῦτο εἶπε ἡ βέσις καὶ τὸ θεμέλιον)... νὰ δώσουν ἐν ἐνὶ λόγῳ κανόνας εἰς ὅλα τὰ εἶδη τῆς σπουδῆς»².

Κατὰ τὸν θάνατον του, συμβάντα τῷ 1845, ἐγράφησαν πολλὰ περὶ αὐτοῦ, τοῦ Ν. Βίμβας ἐκφωήσαντος τὸν ἐπικήδειον, ἡ δὲ Βουλὴ εὐγνωμονοῦσα ἐψήφισεν μεταξὺ τῶν μεγάλων εὐεργετῶν τοῦ Ἔθους³. Δημοσιεύομεν ὧδε δύο ποιήματα, δι' ὧν καταδείκνυνται ἡ βαθεῖα ἐκείμησις, ἧς ἐτύγχανεν. Ὁ λόγιος Χρήστος Παρμενίδης ἐν τῷ «Δασκάρει» (1847) λέγει τὰ ἑξῆς:

«Ἐπληρώθησαν οἱ πόθοι τοῦ Σπυρατικοῦ πρεσβύτου
τὰ δώματα τοῦ Πλάστου ἀναστᾶσα ἡ ψυχὴ του
ἀσπιλος, εὐλογουμένη
καὶ μὲ δάκρυα μυρίων καρδιῶν συνοδευμένη
ἔλαβε τῶν ἐναρέτων τὸ ἀκτινοδύλον στέμμα.
καὶ ὁ χορὸς τῶν νόων μὲ χαρᾶς
τὸν εἶδε βλέμμα.

1. Πρὸς. Σοφιστῆς τ.μ. Α' σελ. 161.

2. Σοφίου Στοιχεῖα Φιλοσοφ. σελ. 22.

3. Ἐλπίς ἀριθ. 1280. Αἰὼν ἀριθ. 670. Πρακτικὰ τῶν Συνεδριάσεων κατὰ τὴν δευτέραν Σύνοδον Α', 11.

κι' εἰς τὴν κοινωσίαν ταύτην ἤθος σπάνιον παρῆχε
 καὶ διηνεκῶς τοὺς χρόνους ἀνεκάλει τῶν Δισχύλων
 πρὸς τ' ἀρχαῖα ἀναφλέγων τὴν τῆς νεολαίας ζήλον»
 Ὁ δὲ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Φίλιππος Ἰωάννου¹ ταῦτα·
 «Μουσῶν μυστιπόλοι γεγαῶς περίεμν' ἐμύησεν
 Ὑίας Ἑλλήνων ὄργια Πιερίδων
 Νειόφυτες Δούκας, κλεινὸς γόνος Ἠπειροῖο,
 Οὐ σοφίην δέλοισι μαρτυροῦσι τόσαι
 Ἄγνων δ' ἐξαγύσαι δόλιχον βίον ἐκ χθονὸς ἤρθη
 εἰθάδε γιγραινὲν σῶμ' ἀποδυσάμενος».

† Ο ΓΟΡΤΥΝΟΣ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΩΣ ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΣ.
 (ΣΥΝΟΔΙΝΟΣ)

1. Φιλολ. Πύργερα 1865 σελ. 400.